

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-19>

УДК 94:334.7-055.2](477.83/.86)"193"

Пасіцька О.І.Інститут українознавства імені І. Крип'якевича
Національної академії наук України**ПІДПРИЄМИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЛИЦЬКИХ ЖІНОК У ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ.**

Анотація. Досліджено українське жіноче бізнес-середовище Галичини першої третини ХХ ст. Проаналізовано роль жінки в економічному розвитку регіону, зокрема у становленні приватного та кооперативного підприємництва, їхні історії успіху й неуспіху. Лідерами жіночого бізнесу були Кліментина Авдиківич, Олена Левицька, Герміна Шухевич, Олена Кульчицька. Вони завдяки своїй новаторській і професійній діяльності, закордонному досвіду та співпраці, створили чимало підприємств та кооперативів, які представляли різні галузі промисловості (харчову, хімічну, легку). Прикладом успішної бізнесової діяльності галицьких жінок були підприємства «Фортуна нова», «Зоря», «Винниця», кооперативи «Труд», «Українське народне мистецтво», товари яких користувалися попитом та були конкурентоспроможними на місцевому ринку.

Ключові слова: бізнес-леді, підприємство, бізнес-середовище, Галичина, діяльність.

Pasitska OksanaIvan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine**BUSINESS ACTIVITIES OF GALICIAN WOMEN
IN THE FIRST THIRD OF THE TWENTIETH CENTURY**

Summary. The article explores Ukrainian women's business environment in Galicia in the first third of the twentieth century. The role of women in the economic development of the region, in particular the formation of private and cooperative entrepreneurship, their success stories and failures are analysed. The leaders of the women's business activities were Klymentyna Avdykovych, Olena Levytska, Hermina Shukhevych and Olena Kulchytka. As a result of their pioneering activities and professionalism, foreign experience and cooperation, a lot of enterprises and cooperatives that represented various industries (food, chemical, and light) were set up. The following businesses can be named as the examples of the successful business activities of Galician women: «Fortuna Nova», «Zoria», «Vynnytsia», cooperatives «Trud» and «Ukrainian Folk Art», whose products were in demand and were competitive in the local market. It is worth mentioning that the success stories and failures of women in business are, in fact, very different, like the businesses themselves. However, in the then society, women entrepreneurs faced a number of common problems (economic crisis, inflation). They had to overcome the problems related not only to the manufacturing of products, but also to the sales and competition. In addition, there were a number of stereotypes, as well as misunderstandings of business affairs and principles of a nationally oriented entrepreneurship. Gender-based discrimination was quite explicit, and women's business was viewed as insecure or weak. Business ladies used to pay their full attention to solving work-related issues, moving away from the family life, since not everyone could successfully combine business and family life. Considerably, women's success in business derived from self-confidence, desire to work for themselves, entrepreneurial skill and intuition – the ability to predict the final result. Experience and studying abroad – in Vienna, Prague or Warsaw – played an important role, too. The Galician business ladies received support from clergy, social and political leaders and co-operators. Judging from the example of Olena Levytska, we can argue that in some cases the female business could become a family business, and the family was a reliable home front which could defend from the negative external influences.

Keywords: business lady, business, business environment, Galicia, activity.

Постановка проблеми. Важливими складовими економічного розвитку українських земель є приватне та кооперативне підприємництво, становлення якого відбувалося століттями і пройшло певні етапи від ремісника і купця до підприємця та бізнесмена. Галицьке бізнес-середовище формували не лише чоловіки, а й жінки, які представляли різні галузі промисловості. У тогочасному суспільстві жінок-підприємців називали «небуденними жінками». Бізнес на початку ХХ ст. вважався одним із критеріїв рівноправності, місцем праці, де жінка мала змогу розвиватися професійно і творчо, однак у своїй діяльності вони стикалися з багатьма проблемами та стереотипами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку українського приватного та кооперативного підприємництва в Галичині наприкінці

ХІХ – першій третині ХХ ст. присвячено чимало наукових досліджень. Цю тему побіжно досліджували С. Гелей, Р. Голик, Г. Ковальчак, С. Легін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Такий важливий аспект історії приватного підприємництва, як роль жінки у становленні та розвитку української національної економіки, ще потребує ґрунтовного дослідження. Важливо дослідити історії успіху й неуспіху жінок у бізнесі.

Формулювання мети статті. Метою даного дослідження є проаналізувати особливості галицького жіночого бізнес-середовища у першій третині ХХ ст. на основі матеріалів періодичних видань, архівних документів та спогадів учасників тогочасних подій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські бізнес-леді становили не більше

10% від усіх власників українських підприємств Галичини. Підприємницький запал все більше охоплював жінок, у середині 1930-х років газета «Нова хата» писала, що «підприємливої відваги знайшлося стільки ж у наших жінок, як і в чоловічій» [7, с. 4]. Вони намагалися працювати і бути успішними за зразком англійських та шведських жінок-підприємців, кооператорок [18, с. 1–2]. Здебільшого жінки були власниками малих підприємств харчової, легкої, хімічної промисловості. Мотиви та стратегія діяльності українських галицьких жінок-підприємців були різними. Власниці відомої кондитерської фабрики «Фортуна нова» Климента Авдиківич походила із сім'ї священика Миколи Січинського з с. Копичинці на Тернопільщині, рідна сестра Мирослава Січинського, який увійшов в історію як виконавець замаху на намісника Галичини графа Андрія Потоцького. У спогадах вона згадувала про свій непростий шлях у комерції, про постійну конкуренцію та боротьбу з перешкодами. Виробничий досвід вона отримала у Відні у місцевого цукерника. Розпочала свій бізнес у Перемишлі, а з 1923 р. фабрика діяла у Львові. В. Несторович згадує, що К. Авдиківич відкупила маленьку кондитерську фабрику у Марії Тітріх Едле фон Рідельсгорст (Борисової) родом із Відня (дружина перемишльського підприємця, який славився виробництвом соків і вин Івана Бориса) [11, с. 286].

На початковому етапі своєї підприємницької діяльності Климента Авдиківич змушена була працювати сама. Ось як вона описує початок своєї нелегкої виробничо-підприємницької діяльності: «На весну 1922 р. зродилася у мене думка продати машину до шиття, а з одержаних грошей почати виріб та продажу помодок. Тим способом рішила я заробляти на прожиток. Задумала й скоро рішилася, бо положення не дозволяло довго думати. Кравчиня заплатила й забрала з хати машину, а за одержані гроші я купила перший мішок цукру. На маленькій залізній кухоньці варила цукор, втирала відтак сироп на тарілці, красила, додавала смаків, накладала в коробки, тапки й сама розносила по буфетах та цукорнях. Коли все розпродувала, починала наново варити» [7, с. 4]. Лише згодом К. Авдиківич найняла робітників та відкрила невеличку фабрику. Таким складним був початок і для інших бізнес-леді.

К. Авдиківич часто стикалася з фінансовими проблемами, загрозами банкрутства, внаслідок чого потерпала від нервових зривів: «Давніх сил я вже не відзискала ніколи. Нервовий розстрій не випускав мене зі своїх обіймів» [1, с. 45; 3, с. 196]. Однак власницю «Фортуни нової» підтримували митрополит Андрей Шептицький, о. Тит Войнаровський та кооператори. До речі, в одному з листів до митрополита Шептицького вона писала: «Не тільки з почуття обов'язку та великого довгу вдячності, але з глибоко відчутю потреби душі висловлюю отсим щиро подяку за ту батьківську опіку, за ту видатну підмогу, за те велике добро, яким Ваша Ексцеленція стали так щиро мені в пригоді в моїм важкім змаганні створити одну з перших комірок українського промислу. Прошу приймати отсю подяку і від мене особисто і від мене, як першої української жінки, що взялася реалізувати ідею «творім український промисл» [24, арк. 57].

Климента Авдиківич називала «Фортуну нову» «своєю дитиною». Вона була захоплена своєю справою аж до самозречення: «Я ж знаходилася під тягарем прилюдної опінії. Навіть про дітей я забула: для них зірвалася до цього діла, а для діла забула про них. А тимчасом опінія, та славна опінія, голосила що інше» [1, с. 45]. Неодноразово у листах та спогадах Климента Авдиківич скаржилася на байдужість українців Галичини, які керувалися стереотипами про жінку-підприємця та розвиток рідного промислу. Не зважаючи на труднощі, Климента Авдиківич вдалося, окрім фабрики, відкрити магазин кондитерських виробів у Львові на вул. Руській та два складські приміщення – у Жешуві та Рівному. Підприємство К. Авдиківич за кількістю виготовленої продукції та робітників поступалося таким кондитерським гігантам, як «Бранка», «Газет», підприємство Гефлінгера, на яких працювало від 100 до 500 осіб, у «Фортуні новій» було задіяно не більше 40 робітників. На підприємстві Климента Авдиківич виготовляли денно до 20 пагонних метрів цукерок, а продавали тільки три. Натомість польські кондитерські фабрики збували більше 100 пагонних метрів цукерок. Однак українська бізнес-леді активно працювала над асортиментом солодошів та його оформленням. Окрім цукерок, на фабриці виробляли мармелад, печиво, а на етикетках були навіть зображення українських гетьманів [12, с. 6].

Серед львівських бізнес-леді варто відзначити Олександру Чижович – власницю фабрики оцту «Винниця» на пл. Бема (тепер – пл. Князя Святослава), інженерку, яка особисто контролювала виробництво продукції. Олександра Чижович відзначала, що мала не стільки проблеми з виробництвом, як з експортом та перевезенням продукції. Денно на фабриці виробляли 300 л оцту. «Бактерії» для перетворення спирту на оцет експортували з-за кордону. Кореспондент газети «Нова хата» після обговорення з бізнес-леді виробничих та ринкових проблем звертався до української громадськості з проханням підтримати підприємство: «Від кого може сподіватися підтримки український промисл, ще до того ведений жінкою, як не від нас?» [20, с. 8]. Кореспондент зауважував, що будь-яке українське підприємство у тогочасному конкурентному вирі потребує підтримки, а підприємство, очолене жінкою, потребує особливої підтримки. У харчовій промисловості працювала також Олександра Гірякова, яка була співвласницею фабрики мінеральної води «Здоров'я».

Важливу роль відігравали жінки у розвитку галицького кооперативного руху. Вони були як організаторами кооперативів, так і членкинями. У 1937 р. серед 17 тис. членів споживчих кооперативів жінки становили більше 15% [2, с. 1]. У легкій промисловості Галичини плідно працювала Герміна Шухевич – дружина українського громадського діяча, етнографа, публіциста Володимира Шухевича, бабуся головнокомандувача УПА Романа Шухевича [13, с. 79]. Вона керувала промисловою жіночою спілкою «Труд», яка була створена перед Першою світовою війною В. Нагірним, І. Кокорудзовою, М. Білецькою. Герміна Шухевич продовжувала розпочату справу разом зі своїми помічницями О. Бачинською та І. Пан-

кевич, реалізуючи записані у статуті спілки завдання: «Засновувати і вести робітні, відкривати склади, крамниці, купувати і продавати різні матеріали до жіночих робіт, посередничати у торгівлі виробів промислу домашнього і фабричного...» [23, арк. 10]. Про підприємницький успіх Герміни Шухевич свідчать нагороди, якими відзначали промислову спілку «Труд»: золоті медалі на промислових виставках у Стрию (1909 р.), Одесі (1911 р.), Коломиї (1912 р.) та в інших містах. У 1930-х роках промислова спілка об'єднала близько 350 осіб, у кравецьких майстернях, салонах мод працювало понад 80 робітниць, які займалися пошиттям жіночого, чоловічого, дитячого одягу, вишиванням та гаптуванням [13, с. 81; 25, с. 17–19]. Майстрині «Труду» використовували індивідуальний підхід до клієнтів. Кооператив конкурував з іншими підприємствами упродовж тривалого часу. Неодноразово кравецькі кооператорки зауважували, що через швидкий темп життя, зміну мод та зайнятість жінки все частіше купляли готовий виріб і менше потребували індивідуального підходу та пошиття одягу в ательє.

Під керівництвом Герміни Шухевич спілка «Труд» у співпраці з іншими культурними та економічними установами започаткувала перші «Ревії мод», на яких рекламували модерний одяг з українськими національними елементами. Членкині спілки «Труд» (кравчині, капелюшниці, кушніри) разом із «Союзом українок» організовували вечори народного одягу не лише у містах Галичини, а й у Варшаві, Празі, Чикаго. Також жіноча спілка «Труд» заснувала одну з перших фахових жіночих шкіл у Львові та курси у галицьких містах та містечках. Діяльність жіночого товариства «Труд» сприяла створенню інших підприємств. З ініціативи жіночої спілки була створена популярна серед українського галицького жіноцтва майстерня з пошиття суконь, якою керувала Євгенія Олесницька, моднярські салони та магазини «Мак» Бережницької, «Міка» Марії (Міки) Драгомирецької – дружина письменника Льва Лепкого, яка опанувала професію модистки у Відні, згодом власниця крамниці на вул. Пекарській, 1а. Міка Драгомирецька також працювала над фаховим вишколом молоді, зокрема проводила курс капелюшництва у школі та на курсах кооперативу «Труд».

Наполегливою українською кооператоркою була Емілія Стернюк. Бізнес-леді очолювала промислової кооператив «Українське народне мистецтво», який містився на площі Ринок, 39. Крамниці кооперативу функціонували у приміщенні «Народної гостинниці» у Львові та у Варшаві. У 1926 р. кооператив мав 160 членів. Однак відчутними були фінансові проблеми, тому часто доводилося брати гроші в кредит [6, с. 18–19; 9, с. 39; 19, с. 1–2]. У 1928 р. майно кооперативу оцінено у 2 184 зл. 80% доходів кооперативу становили прибутки від готових проданих товарів, 14% – від продажу журналу. Незначний дохід отримували від продажу каталогів вишивок [10, с. 8–9]. У 1938 р. «Українське народне мистецтво» мало 13 робітень із 500 робітницями. Членкині кооперативу займалися вишиванням, килимарством, різьбою по дереву, писанкарством тощо. Користувалися попитом вишивані рушники,

сорочки, скатертини кооперативу. Свої виробни кооператив рекламував на виставкових заходах у співпраці з музеєм НТШ, «Українською захоронкою» у Львові, Станіславові, Дрогобичі, Варшаві, Іданську, Празі, Чикаго. Кооператив організовував різноманітні конкурси та кооперативні свята.

Упродовж 1920-1930-х років кооператив займався видавничою діяльністю, виробництвом і продажем виробів українського народного мистецтва. У 1926 р. «Українське народне мистецтво» почало видавати часопис «Нова Хата», присвячений розвитку культури побуту, української кооперації. Часопис популяризував і зацікавлював українське жіноцтво народним мистецтвом, сприяв створенню джерел прибутку, поширював економічні знання [17, с. 8].

Емілія Стернюк та директор-справник кооперативу Ірина Павликовська налагоджували співпрацю з кооперативними та приватними українськими підприємствами, зокрема тісно співпрацювали з відомим і єдиним галицьким кооперативом галантерейних виробів «Базар», кооперативом «Комета» у Львові (ткацький промисл), «Гуцульська різьба» у Косові (різьба по дереву), «Гуцульщина» на Косівщині (килимарство) та ін. Кооператорки «Українського народного мистецтва» активно співпрацювали з «Союзом промисловців Гуцульщини» в Косові, який займався виробництвом та продажем килимів, ткацьких та інших гуцульських виробів. Членами жіночого кооперативу були «Народна торгівля», кооперативний банк «Дністер», «Маслосоюз», «Народна гостинниця». У 1931 р. почала функціонувати кооперативна крамниця у Львові, а у 1934 р. – друга крамниця у центрі Варшави.

Крім цього, бізнес-леді Емілія Стернюк намагалася налагодити роботу кооперативу за швейцарським зразком, а саме організувати домашнє виробництво – «сільські вишивальні». Завдяки співпраці з С. Чижович із Філадельфії, В. Юрковським із Нью-Йорка, С. Стецишин із Канади вироби УНМ та журнал поширювали за кордоном. «Українське народне мистецтво» експортувало український товар у США, Англію, Швейцарію та інші країни світу. Жіночий кооператив був задіяний в українських виставково-ярмаркових заходах, брав участь у познанських та катовіцьких торгах. У серпні 1930 р. членкині кооперативу С. Чижович і Л. Бурачинська перебували у Відні на конгресі Міжнародної жіночої кооперативної, на якому мали змогу налагодити контакти із закордонними жіночими кооперативами [14, с. 7–8; 15, с. 4].

14 грудня 1927 р. українські кооператорки та громадські діячки організували Перший з'їзд жіночих промислових і торговельних кооперативів. Представниці спілки «Труд», «Українського народного мистецтва», «Союзу українок» (І. Макарушківна, О. Залізняка, С. Монцібовичева, І. Макух-Павликовська, К. Малицька, С. Федорчакова) читали реферати, дискутували, а в резолюції виклали найбільш проблемні та актуальні завдання: об'єднання жіночих кооперативів з метою ідейної та матеріальної допомоги, підготовка кваліфікованих фахівців та опіка ремісничою молоддю, пропаганда та допомога в організованні домашнього промислу [22, с. 4–5].

У 1927 р. Ольга Мельник та Катерина Венгер заснували у Львові першу українську майстерню плетених виробів «Трикотарня», де виготовляли та переробляли здебільшого вироби з вовни: плетені светри, костюми, шалики, рукавиці, камізелки, пуловери [8]. Українські майстрині також були організаторами інших текстильних підприємств – ткальні «Полотно», «Котонія», «Емка» та «Ома». Серед успішних та талановитих майстринь варто виділити Ольгу-Меланію та Олену Кульчицьких, які займалися килимарським бізнесом, а свої товари представляли на місцевих та закордонних виставках. Зокрема, Олена Кульчицька закінчила Академію мистецтв у Відні, успішно проявила себе у живописі, графіці, проектуванні меблів. Власницею взуттєвого магазину «Тома» на пл. Ринок, 7 була Віра Мороз (дочка педагога Миколи Мороза). Бізнес-панна отримала хорошу торговельну освіту у Празі, а після закінчення навчання відкрила свій магазин [2, с. 1].

Хімічну промисловість у Галичині гідно репрезентувала Олена Левицька, яка походила з родини священика, пройшла професійний шлях від учительки до торговельного агента та власниці фабрики. Олена Левицька розпочала свою кар'єру торговцем у «Народній торгівлі» у Стрию, а згодом виїхала працювати до Варшави на фабрику взуттєвої пасти свого родича Глинського, де й прожила 15 років. Як представниця польської фірми відвідувала Росію, зокрема Петербург, де зустрічалася з приватними підприємцями, які сприймали її як «хохлушку» та не хотіли спілкуватися. Освоївши виробничий і торговельний процеси, вона повернулася у Львів. Мріючи про власний бізнес, у 1906 р. відкрила одне із найбільших хімічних підприємств «Зоря» («Еlegant») разом зі своїм братом Омеляном Левицьким. Загалом бізнес-шлях О. Левицької був важким. Найбільше проблем виникало зі збутом продукції та конкуренцією. Однак завдяки упевненості, професійності та підтримці провідних кооператорів, товар завойовував усе нові і нові ринки. Під час Першої світової війни фірма була зруйнована, у 1922 р. підприємство відновило свою діяльність. У 1930-х рр. воно домінувало на галицькому кооперативному ринку. До керівництва фабрикою долучилися родичі. Сама ж Олена Левицька виконувала уже роль наглядача [5, с. 5–7; 21, с. 6].

На підприємстві О. Левицької виробляли пасту для взуття різних кольорів, віск, вазелін та лак різних кольорів, засоби для підсинювання білизни, «шварц» (чорну пасту) для взуття, шевську смолу і навіть «мухолопки». Із спогадів промисловця з Борщівщини Івана Романюка – співвласника фабрики картонних виробів «Декоро» та власника фабрики свічок «Астра» у Львові дізнаємося про такі риси Олени Левицької: «Була щиро люблена й шанована всіма, що її знали. За її заслуги та щиросердечне відношення Відділ Союзу Українок Америки обрав її своїм почесним членом» [16, с. 234]. Про успішність та повагу до бізнес-леді О. Левицької говорив редактор часопису «Торгівля і промисл» В. Несторович: «20 березня 1938 р. Львів склав глибокий поклін у пошані творчій людині, жінці-піонерці українського промислу в рочистим святкуванням у Народному домі». Свою старість О. Левицька провела в Амстердамі. Роман Купчинський у прощальному слові зазначив: «Прощаємо століття – не лише віку цієї жінки, але століття боротьби за самостійність культури, економічно-промислового розвитку у нас на західноукраїнських землях, століття добрих шляхетних подвигів» [11, с. 279]. У хімічній промисловості також працювали Олена Крохмалюк і Лідія Трохименко. Бізнес-леді мали власне підприємство «Лотос» у Львові на вул. Сикстуській, 21, де торгували якісним товаром із широким асортиментом за розумною ціною [4, с. 7].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Українські жінки-підприємці та кооператорки стикалися з низкою проблем у тогочасних ринкових відносинах: кризовими явищами в економіці, нестабільністю, інфляцією. Виникали труднощі із закупівлею сировини, кредитуванням приватного бізнесу, що зумовлювало обмеження ринку збуту та зменшення доходу. Відчутною була статева нерівність у тогочасному бізнесовому середовищі, а жіноча підприємницька діяльність асоціювалася з незахищеним та слабким бізнесом. Часто заради успіху у бізнесі жінки жертвували сім'єю. Однак незважаючи на несприятливі економічні обставини, долаючи стереотипи, завдяки підприємницькому хисту, закордонному досвіду, родинній підтримці, співпраці з громадськими діячами та священнослужителями жінки розвивали та гідно репрезентували українську промисловість.

Список літератури:

1. Авдиківич К. Перша українська фабрика цукерків «Фортуна нова». Львів, 2010. 48 с.
2. Гладка І. Участь жінок у споживчій кооперації. *Нова хата*. 1939. 15 березня. С. 1.
3. Голик Р. Від купця до бізнесмена: уявлення про «підприємливу людину» в Галичині нового і новітнього часу. *Вісник Львівської комерційної академії: Ювілейний збірник на пошану Степана Гілея*. Львів, 2011. Серія: Гуманітарні науки. Вип. 10. С. 196–204.
4. Д. К. Нова торговельна станиця. *Торгівля і промисл*. 1934. 15 листопада. С. 7.
5. З мандрівки по українських фабриках. *Новий час*. 1931. 12 квітня. С. 5–7.
6. Загальні збори львівських жіночих кооператив. *Нова хата*. 1927. Квітень. С. 18–19.
7. Л. Б. Українські солодощі. *Нова хата*. 1935. 1 березня. С. 4.
8. Легін С. 5 «жіночих» підприємств Львова початку ХХ ст. URL: <https://www.photo-lviv.in.ua/5-ukrajinskyh-zhinochuh-pidpryemstv-lvova-pochatku-hh-stolittya/>
9. Ковальчак Г. Становище фабрично-заводської промисловості Східної Галичини в 20-30-х роках ХХ ст. *З історії Української РСР*. Вип. 8. 1963. С. 28–41.
10. Макух-Павликовська І. Українське народне мистецтво у Львові: огляд діяльності кооперативу за 1928 р. *Нова хата*. 1929. Червень. С. 8–9.
11. Несторович В. Українські купці і промисловці в Західній Україні 1920-1945. Торонто–Чикаго, 1947. 392 с.
12. Панченко П. У відвідинях нашого промислу. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1936. 2 лютого. С. 5–6.
13. Пасіцька О. І. Львів і львів'яни: український соціум та промисл (20-30-ті роки ХХ ст.). Львів, 2014. 400 с.
14. По загальних зборах кооперативи УНМ. *Нова хата*. 1931. Листопад. С. 7–8.

15. Присутня. Звичайні загальні збори кооперативи «Українське народне мистецтво». *Нова хата*. 1936. 15 травня. С. 4.
16. Романюк І. На довгій ниві: спогади. Львів, 2013. 358 с.
17. Савицька С. На маргінесі загальних зборів двох жіночих промислових кооператив у Львові. *Нова хата*. 1932. Серпень. С. 8.
18. Старосольська У. Жінка й кооперація. *Нова хата*. 1937. 1 жовтня. С. 1–2.
19. Українське народне мистецтво на хліборобській виставці у Стрию. *Нова хата*. 1927. Жовтень. С. 1–2.
20. У.С. В царстві оцту. *Нова хата*. 1937. 1 грудня. С. 8.
21. У фабриці пасты «Елегант». *Новий час*. 1938. 28 січня. С. 6.
22. Учасниця. Перший з'їзд жіночих кооператив. *Нова хата*. Січень. 1928. С. 4–5.
23. Центральний державний архів України у м. Львові. Ф. 146. Оп. 58. Спр. 1359. 12 арк.
24. Центральний державний архів України у м. Львові. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 134. 235 арк.
25. Цимбалюк О. «Труд» – жіноча кравецька шкoла. Львів, 1998. 56 с.

References:

1. Avdykovich K. (2010). Persha ukrainska fabryka tsukerkiv «Fortuna nova» [The first Ukrainian candy factory «Fortuna Nova»]. Lviv : Triada plus. (in Ukrainian)
2. Hladka I. (1939. 15 bereznia). Uchast zhinok u spozhyvchii kooperatsii [Women's engagement in consumer cooperatives]. *Nova khata*, p. 1.
3. Holyk R. (2011). Vid kuptsia do biznesmena: uiavlennia pro «pidpriemlyvu liudynu» v Halychyni novoho i novitnoho chasu [From the merchant to the businessman: the notion of an "entrepreneur" in Galicia in the early modern period and in modern times]. *Visnyk Lvivskoi komertsiinoi akademii: Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Stepana Hileia. Serii: Humanitarni nauky*, vol. 10, pp. 196–204.
4. D. K. (1934. 15 lystopada). Nova torhovelna stanytsia [New trading house]. *Torhivlia i promysl*, p. 7.
5. (1931. 12 kvitnia). Z mandrivky po ukrainskykh fabrykakh [Excerpts from a journey around Ukrainian factories]. *Novyi chas*, pp. 5–7.
6. (1927. Kvitenn). Zahalni zbory lvivskykh zhinochykh kooperatyv [General meeting of the Lviv women's cooperatives]. *Nova khata*, pp. 18–19.
7. L. B. (1935. 1 bereznia). Ukrainski solodoshchi [Ukrainian sweets]. *Nova khata*, p. 4.
8. Lehin S. 5 «zhinochykh» pidpriemstv Lvova pochatku XX st. [5 "women's" enterprises in Lviv at the beginning of the twentieth century]. Available at: <https://www.photo-lviv.in.ua/5-ukrajinskykh-zhinochykh-pidpriemstv-lvova-pochatku-hh-stolittya/> (20.12.2018).
9. Kovalchak H. (1963). Stanovyshche fabrychno-zavodskoi promyslovosti Skhidnoi Halychyny v 20-30-kh rokakh XX st. [The state of the factory sector in Eastern Galicia in the 20s-30s of the twentieth century]. *Z istorii Ukrainskoi RSR*, vol. 8, pp. 28–41.
10. Makukh-Pavlykovska I. (1929. Cherven). Ukrainske narodne mystetstvo u Lvovi: ohliad diialnosti kooperatyvu za 1928 r. [Ukrainian folk art in Lviv: Review of the cooperative activity in 1928]. *Nova khata*, pp. 8–9.
11. Nestorovych V. (1947). Ukrainski kuptsi i promyslovtsi v Zakhidni Ukraini 1920-1945 [Ukrainian merchants and manufacturers in Western Ukraine in 1920-1945]. Toronto–Chykaho : Kliub ukrainskykh profesionalistiv i pidpriemtsiv.
12. Panchenko P. (1936. 2 liutoho). U vidvidynakh nashoho promyslu [Overview of our manufacturing facilities]. *Hospodarsko-kooperatyvnyi chasopys*, pp. 5–6.
13. Pasitska O.I. (2014) Lviv i lviviany : ukrainskyi sotsium ta promysel (20-30-ti roky XX st.) [Lviv and Lviv citizens, Ukrainian society and trade (20s-30s of the twentieth century)]. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
14. (1931. Lystopad). Po zahalnykh zborakh kooperatyvy UNM [At the general assembly of the cooperative «Ukrainian Folk Art»]. *Nova khata*, pp. 7–8.
15. Prysutnia. (1936. 15 travnia). Zvychni zahalni zbory kooperatyvy «Ukrainske narodne mystetstvo» [Regular general meeting of the cooperative «Ukrainian Folk Art»]. *Nova khata*, p. 4.
16. Romaniuk I. (2013). Na dovhii nyvi: spohady [In the Long Field: memoirs]. Lviv : Taras Soroka. (in Ukrainian)
17. Savytska S. (1932. Serpen). Na marhinesi zahalnykh zboriv dvokh zhinochykh promyslovykh kooperatyv u Lvovi [On the margin of the general meeting of two women's Industrial Cooperatives in Lviv]. *Nova khata*, p. 8.
18. Starosolska U. (1937. 1 zhovtnia). Zhinka y kooperatsiia [Woman and co-operation]. *Nova khata*, pp. 1–2.
19. (1927. Zhovten). Ukrainske narodne mystetstvo na khliborobskii vystavtsi u Striyu [Ukrainian folk art at the grain trade fair in Striy]. *Nova khata*, pp. 1–2.
20. U. S. (1937. 1 hrudnia). V tsarstvi otstu [In the kingdom of vinegar]. *Nova khata*, p. 8.
21. (1938. 28 sichnia). U fabrytsi pasty «Elehant» [In the factory the paste «Elegant»]. *Novyi chas*, p. 6.
22. Uchasnytsia (1928. Sichen). Pershyi zizd zhinochykh kooperatyv [The first congress of the women's cooperatives]. *Nova khata*, pp. 4–5.
23. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv Ukrainy u m. Lvovi. F. 146. Op. 58. Spr. 1359. 12 ark.
24. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv Ukrainy u m. Lvovi. F. 358. Op. 1. Spr. 134. 235 ark.
25. Tsymbaliuk O. (1998). «Trud» – zhinocha kravetska shchkola [«Trud» – female tailor's school]. Lviv : SP Bak. (in Ukrainian)